

Арадаа нэгдүүлэн "Алтарганамнай"

АБЬЯАС БЭЛИГЫМНАЙ
НАЛБАРУУЛХАНЬ БОЛТОГОЙ!

Буряад Республикада манай буулагдаж байсан гуримшуулагданхай, тон таарам уг удхатай үндээн политикын аша

тунаар үндээн яхтан хоорондын эб нүхэсэл, амгалан байдал олгогдоо, тийн элдэб арадуддай, этническ бүлэгүүдэй этно-соёлой хүгжэлтэдэ хайн эрхэ байдал тогтоогдоо гэжэ онсолон тэмдэглэхээр. Бусад арадуудтал адли буряад зон бүхы дэлхэйгээр таранхай, тийгэбэ яабашы газар газарта даданхай, тийхэдэ өөхэдэн уг унги, үндээн тухай мартаагүй байханынь эхэ хайн. Хэдэн мянгадэ нютагаархиднай аха дүү Монголд, Хитадта, бусад оронуудаар ажаһууна. Үнгэрэн жэлнүүдтэ Росси соо, тодорхойбол, Москва, Санкт-Петербург, Новосибирск, Красноярск, Якутск, Мирный хотонуудта федеральна хуулийн үндээн дээрэ үндээн соёлой түбүүд, обществууд, автономииуд байгуулагдажа, этническ Буряад оронхоо гараһан буряад зоние нэгдүүлэн гэшэ.

Бүгэдэ буряадуудай үндээн соёлой эблэл (ВАРК) хадаа 21-дэхи жэлээ амжалттай ажаллажа, бүхы буряадууды нэгдүүлгын түб боложо, Түлөөлэгдүүлээгүй арадуудай бүхэдэлхэйн эмхиин (ИНРО) гэшүүн болоһон байха юм.

Үнгэрэн энэ хугасаа соо ВАРК-ын ажал ябуулгада хэлээ хүгжөөх, үлөөх гэхэн этносэй ажаһуулгын эхин үндээн бөлүүлгын эхэ ажал хэгдэн байна. Түрэл хэлээ саашадан хүгжөөхын тула "Сохранение и развитие бурятского языка на 2011-2014 годы" гэхэн Буряад Республикын Гүрэнэй программа зохёогдожо баталагдаа. Тус программын гол үг зорилго гэхэдэ, буряад хэлэнэй хүгжөөлгэдэ, хэрэглэлгэдэ болон бүри үргэвээр дэлгэрүүлгэдэ тааруу эрхэ байдал тогтоохо, тийхэдэ мүнөө үеын үндээн хэлэнэй байгуулалтын эрхын байдал хайжаруула гэхэн үг зорилгоноуд болоно. Энээннээ уламжалан, түрэл хэлэн дээрэмнэй хэблэгдэдэг номууд олоһороо, һуралсалы эмхинууды буряад хэлэ шудалалга, заалга үргэдөө.

ВАРК-ын гол зорилгоноудай нэгэн болохо Бүгэдэ буряадуудай съезднууды зарлалга болоно. Тэдэ съезднууд дээрэ манай арады хүгжөөлгын шийдхэгдээгүй асуудалнууд, тэрэ тоодо буряад хэлэ, соёлоо, оюун ухаагаа үлөөхэ, хүгжөөхэ, тийхэдэ бүхэдэлхэйн болон Россиин соёлой шэнэ байдалда хэрэглэлгын ерээдүйн замы шэлэхэ гэхэн асуудалнууд зүбшэн хэлсэгдэхэ байна. ВАРК-ын алдар суута хүтэлбэрлэгшэдэй нэрэнүүды, арадтаа аша тунхатай ажал хэрэгүүды мартадаггүйбди: анха түрүүшын президент, Россиин арадай уран зурааша, "Буряад зураг" гэхэн онсо маяг, хэлэ,

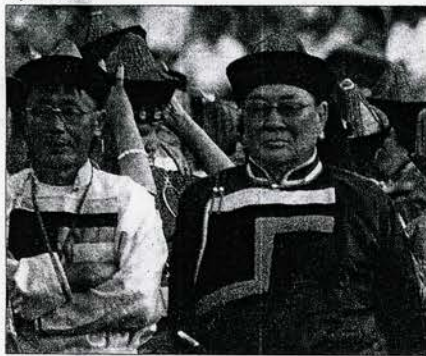
2014 оной "Алтаргана" нааданиие Буряад орондо үнгэргэхэ дурдахал ВАРК оруулаа

соёл, ёно заншал хэргээхэ хэрэгтэ тон эхэ аша габьяатай Д-Н.Д.Дугаров (1991-2001 онуудта), түрэл арадаа үргэһэн физико-математикын эрдэмэй доктор, профессор Д.С.Сандитов (2002-2004), литература шэнжэлэгшэ-фольклорист, хэлэ бэшгэй эрдэмэй доктор Б.Д.Баяртурев, Россиин габьяата артист Д.Н.Сультимов, СССР-эй, Россиин солото спортсмен, тренер, гүрэнэй болон олонитын хүтэлбэрлэгшэдэй нэгэн Г.Н.Манжуев, вице-президентүүд байһан Г.Н.Богданов (Эрхүү), В.Б.Прокопьев (Буряад орон) гэшэд, Советэй гашууд эхэ юумэ хээ, түрэл арадайгаа ёно заншал хэрэгээ. Мүнөө үедэ вице-президентүүд: социологийн эрдэмэй доктор Э.Д.Дагбаев (Буряад орон), С.Билгэсайхан (Монгол орон), Р.Ц.Цыдендоржиев (Ага), гүйсэдхэхэ директор Б.Санданов (Буряад орон) гэшэд горитой эхэ ажан ябуулжа, буряад арадайгаа нэрэ хүндые, хии мориинь дээрэ үргэжэ, түрэл хэлэ бэшгээ, ёно заншалаа дэлгэрүүлэхэ хэрэгтэ хүсэл оролдолгоёо зориулна гэжэ тэмдэглэхэр.

Нёдондо үнгэргэгдэнэн V съездын үедэ (ВАРК-ын байгуулагданай 20 жэлэй ойттой дашарамдуулагдан) элдэ асуудалнууд шангаар табигдаа. Рф-гэй олон субъектүүдэй, харин оронүүдта ажаһуудаг буряадуудай зохёохы уран бэлгичы хурсадхаха, тэдэндэ туһалха, нэгдүүлэхэ талаар

эблэлэймнай буряад арадайнгаа соёл, ёно заншалнууды хүгжөөлгын асуудалнууды, ажаябуулалгы шэнэ нюдөөр олониттэ хараха аргатай болонхой.

ВАРК-ын эдэбхи үүсхэлээр совет үедэ мартагдаһан үндээн ёно заншалнууд хэрэггэдэжэ эхилээ. Жэ-шээн, гэртэ юрэл тэмдэглэгдэдэг Сагаалган хубилжа, театральна талмайнууд дээрэ тусхай республиканска удхатай хайндэр болонхой. Сагаан харын хайндэрнүүдэй удхаар үндээн автономито округуудаар, Россиин бусад регионуудта, харин гүрэнүүдтэ үнгэргэгдэдэг болонхой. Мартагдаһан нэрэнүүды (үльгэрэй, манай ажабайдалай героинууды) арадтаа бусааха хэрэгтэ габьяатай байһан, эхэ оролдоһон варкынхидай ажал зүбөөр сэгнэгдэ, үндээн арадай бээ мэдэнги байһан хэрэгтэ нүлөөлөө.

Д.Жаргалсайхан (баруун гарһаа)

Байгша оной Сагаалганай хайндэр нэгэл саг – Сагаалганай гол нэгэл үдэш, 18 сагта бүхэдэлхэйн буряадууд хамтын ёохор дүхэриглэн хатаржа, "Буряад үнэн" Хэблэлэй байшантай хамта флеш-моб үнгэргөө, бээ бээтээ Интернетэй аргаар уулаа, бээ бээнгөө хатархы хараа, амаршалга хүргөө. Буряад дуунууды гүйсэдхэдэ зоний кароке-конкурс, Залуушуулан Сагаалган заншалта болобо.

Россиин олон газарта, гадаадын оронүүдта ажаһуудаг буряад зоние нэгдүүлэлгэдэ Гэсэрэй хайндэрнүүды үнгэргэһэнэй, хайн үрэ нүлөө үзүүлэн байна. Арадай баатарта мүргэхэ ёно заншал Сэлэнгын эрьдэдэ ("Хандагайнуудай хүшөөгэй" дэргэдэ) хэрэггэдэ.

Урданай мэргэжэлнүүд, нэрлэлбэ, түмэр дээрэ, модон дээрэ һийлэлгэ, үндээн арадайнгаа хубсаһа оёлго, арадай бусад урлал хэрэггэдэ. ВАРК-ын туһаламжаар хоёр жэл соо нэгэ дахин "Торгон зам" гэхэн проект бэлүүлэгдэхэ, "Мода монголов мира" гэхэн уласхоорондын фестивалиин үедэ монгол арадай урданай, мүнөө үеын хубсаһанай конкурс эмхидхэгдэнэ.

Үнгэрэн зуун жэлэй ерээд онуудай эхээр Монгодо ажаһуудаг буряад зон "Алтаргана" гэхэн фестиваль, зунай наада эмхидхэхэ гэжэ шийдхэн байна. Нэгэдэлгын, эб нүхэсэлэй зорилгоноудтай үндээн арадайнгаа ёно заншалнууды хэрэггээ гэхэн хүсэлнүүд энэ хайндэрэй гол удхы элрэхээлээ бэлэй. Олон оронтой түлөөлэгшэды нэгдүүлэн "Алтаргана" хадаа буряад арадай оюун ухаанай, ёно заншалнуудай нэгэдэлгын хайндэр болоо һэн. Гансашы соёлой талаар зохёогдоһон программа бэшэ, харин экономика болон политикческ харилсаа холбоогоо бэхжүүлэхэ, холынхид бээ бээ-

тээ танилсаха гэхэн программа уласхоорондын статустай энэ хайндэр хараалһан байна. Эндэ Монголой арадай артист Дэмбэрилийн Жаргалсайханай "Алтарганын" эхин һуури табигшын бэлүүлгын үүргэ, аша габьяа мартагдаха ёһогүй.

2000 ондо Сибирьтэ ажаһуудаг арадуудай нангин хүлдэтэ газарта – Эрхүүгэй областин Ойхоной аймагай Ердо хадаа үнэнэй мартагдаһан түрүүшын хайндэр-Ердын наадан үнгэргэгдөө. Сибирин бүхы арадуудай оюун ухаанай болон соёлой ажабайдалтай холбоотой гол шуухала үйлэ хэрэг тус фестиваль болонхой гэжэ тэмдэглэхээр. Тиймэһээ регионууд хоорондын этно-соёлой фестиваль үнгэргэлгын гол үг зорилгоноуд гэхэдэ, нэн түрүүн монгол туургата болон тюрк арадуудай заншала ёно гуримай соёл үлөөхын, хүгжөөхын, олондо дэлгэрүүлгын тула эрхэ байдал тогтоохо шуухала.

Бүхы дэлхэйн глобализациин үедэ, соёлнууды ниилэн нэгдэхэ сагта Байгал далайе тойрон бэлүүлэгдэхэ этно-аяншалгын хүгжөөлгын ерээдүйе ВАРК хараадаа абан, бэлүүлэгдэхэ ажал үшөө горитой байна.

XXI зуун жэлдэ арадуудай, гүрэнүүдэй урда эхэ шанга эрилтэнүүд табигданхай. Үндээн яхантай дабтагдашагүй шэнжэнүүдынь үгы хэгдэхэ байна, олоной соёл (массовая культура) батадхагдана.

В.Буддаев

Иимэ эрхэ байдалда буряад арад сагайнгаа эрилтээр бата харюутай байжа, үндээн соёлоо, литература, түрэл хэлээ, өөрынгөө дабтагдашагүй шанар шэнжэнүүды үлөөхэ, саашадан хүгжөөхэ арга боломжонууды мүнөө үеынхээр улам хайжаруулан гэршэлэхэ ёһотой болоно. "ВАРК-ынгаа "Эндаумент" гэхэн олзын хэрэг эрхилэлгын бэшэ жаса тухай хоөрэнбди.

"ВАРК-ын Эндаумент" гэхэн соёл хүгжөөлгын үг зорилго мүнгэ зөөрин олзын хэрэг эрхилэлгын бэшэ жаса хадаа олзын хэрэг эрхилдэггүй тусхай управленийн эмхи болоно. Буряад арадайнгаа нүхэсэл батажуулан, хэлээ, ёно заншалаа, соёлойнгоо ёно гуримууды гамнан үлөөхэ, хүгжөөхэ хэрэгтэ ВАРК, "ВАРКын Эндаумент" саашадаа бэлүүлэхэ горитой хараа түсбүүдтэй байна.

Арадайман абыас бэлгичы хүгжөөхэ гол үүргэтэй "Алтаргана-2012" гэхэн уласхоорондын хайндэртэ хабаадаха зорилготой Ага ошохо бүхы бэлгичтэй зондоо аза талаан, амжалттай ажал, элүүр энхэ, эбтэй эетэй, урагшатай үльгам харгы хүсэе!

Владимир БУЛДАЕВ,
ВАРК-ын президент, Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын, үндэһэтэнэй асуудалнуудай, залуушуулай политикын, ниитын болон шажан мүргэлэй нэгэдэлнүүдэй талаар хорооной түрүүлэгшэ, "Единая Россия" партиин Буряадай эмхиин ниитын приемнын хүтэлбэрлэгшэ, Агын автономито округой Могойтын районной Хара-Шэбэрэй дунда нургуули дүүргэгшэ.

Бэлгича ОРБОДОВА хэблэлдэ бэлдэбэ.